

ПЕРЕКЛАДИ

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 27-286:81'255.4=143=161.2Ермії

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2026.39.19>

Олег КОЖУШНИЙ, канд. філол. наук, д-р філософії, доц.

ORCID ID: 0000-0002-5104-3161

e-mail: olorch@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПЕРЕКЛАД ТВОРУ ЕРМІЯ ФІЛОСОФА "ВИСМІЮВАННЯ ЯЗИЧНИЦЬКИХ ФІЛОСОФІВ"

Метою публікації є введення в науковий простір України перекладу давньогрецької апології одного з ранніх християнських письменників Ермія Філософа "Висміювання язичницьких філософів". Критично-сатиричний стиль цього автора та його спосіб вести полеміку виявляють глибокого знавця античної філософії: він уміло виявляє наявні у ній протиріччя та доводить загальну неспроможність язичницької мудрості у справі адекватного пізнання світу. Натомість християнське віровчення у творі майже не наводиться. Таким чином, творіння Ермія – це гострий полемічний памфлет, ознайомлення з яким буде цікавим не лише для теологів, а й для філософів, літературознавців, лінгвістів та інших фахівців – дослідників ранньохристиянської літературної спадщини.

Ключові слова: *ранньохристиянська література, апологія, давньогрецька мова, Ермії Філософ.*

Про життя християнського письменника Ермія немає жодних відомостей. "Висміювання язичницьких філософів" – єдиний твір, який приписується його авторству. Деякі дослідники ототожнюють його з істориком V століття Ермієм Созоменом, але відмінності у стилі заперечують це припущення. Важко визначити і час життя Ермія. Одні вважають його письменником III ст., інші відносять його до V-VI ст. Але більшість схильні вважати, що Ермії жив у III ст., виходячи з того міркування, що погляди Ермія повністю вільні від впливу неоплатонізму.

У своїх філософських та апологетичних переконаннях Ермії належить до напрямку таких ригористично налаштованих щодо античної філософії письменників, як Татіан або Тертуліан. На відміну від інших апологетів (напр., Юстин Філософ), які шукали точки дотику з античною думкою, Ермії використовує стиль "діасіурмос", тобто "висміювання". Через використання насмішки як основного інструмента критики його манера письма іноді порівнюють зі стилем сатирика Лукіана Самосатського. Однак слід зауважити, що, на відміну від Лукіана, Ермії у межах обраного ним жанру є достатньо коректним у ставленні до персоналій античних філософів і не дозволяє собі зайвої буффонади, до якої вдається Лукіан. Думки свої він викладає послідовно і логічно, а мова твору хоча й проста і невимушена, проте виявляє рівень освіти автора, який вправно володіє пером. До язичницької філософії Ермії ставиться непримиренно і негативно. Основним методом побудови тексту у нього є скептичне цитування суперечливих думок різних філософських шкіл з того чи іншого питання з метою виявити неспроможність так званого "зовнішнього" знання щодо фундаментальних питань світобудови. Наприклад, ці суперечливі точки зору Ермії називає "маячною" (τερатеΐαν), "безумством" (ἄνοϊαν) і навіть "божевіллям" (μανΐαν). Цим і пояснюється той сарказм, яким сповнений його твір. На жаль, окрім "осміювання" філософських учень він зовсім не містить викладу християнської філософії. А тому й автора сатири навряд чи можна назвати апологетом християнства у прямому значенні цього слова, оскільки в поняття апології входить не лише запе-

речення хибної думки, а й виклад позитивного змісту істинного віровчення.

Для перекладу "Висміювання язичницьких філософів" були використані такі видання: *Ερμίου Φιλοσοφου Διασιυρμὸς τῶν ἑξω φιλοσόφων*. In H. Diels (Ed.). *Doxographi Graeci* (pp. 651–656). Berlin : Reimer, 1879 (repr. Berlin : De Gruyter, 1965); Hermias. *Satire des philosophes païens*. In Par R.P.C.Hanson et al. (Eds.). *Sources chretiennes*. Paris, 1993. № 338 (Hermias. (1879/1965; Hermias, 1993).

Ермії Філософ Висміювання язичницьких¹ філософів

1.

1. Блаженний апостол Павло, звертаючись до Коринфян, мешканців грецької Лаконії, (так) писав до них, промовляючи: "Улюблені, мудрість світу цього є безумством перед Богом" (1 Кор. 3: 19), і небезпідставно він це сказав. Бо здається мені, що початок цієї мудрості було покладено падінням ангелів, що і спричинило те, що філософи, спілкуючись між собою, висловлюють несуголосні і суперечливі погляди.

2. Одні з них говорять, що душа є вогнем [Демокрит]; інші – повітрям [стоїки]; одні (називають) умом, а інші – рухом [Геракліт]; одні (вважають) випаровуванням; інші – силою, що сходить від зірок; одні – рухливим числом [Піфагор], а інші – родючою водою [Гіппон]; одні – стихією зі стихій, а інші – гармонією [Дінарх]; одні сприймають за кров [Критій], інші – за дух; одні – за монаду-одиницю [Піфагор], і стародавні висловлюють протилежне. Скільки міркувань про це, скільки спроб (це осмислити)! Скільки думок софістів, які більше між собою сперечаються, ніж шукають істини!

2.

3. Але нехай було б так, щоб, маючи між собою суперечки стосовно душі, про решту (речей) щодо неї вони висловлювалися б однодушно! Та й інші: один називає задоволення благом для душі, інший – злом, інший – середнім станом між благом і злом; природу її одні вважають безсмертною, інші – смертною, треті (вказують) на її нетривале існування; одні вважають її жорстокою, інші – розкладають на атоми, треті стверджують, що вона тричі

¹ Букв.: "зовнішніх". Антитезу "внутрішній – зовнішній" слід розуміти як "християнський – язичницький". Вона підкреслює не лише особливості християнського світосприйняття, але й сам духовно відокремлений від решти суспільства спосіб життя християнської громади.

втілюється, ще інші – обмежують її (існування) трьохтисячолітнім періодом: ті, які самі не живуть і ста років, звіщають про трьохтисячолітнє майбуття!

4. Отже, як це слід назвати? Чи не запамороченням, як мені здається, або безумством, або безглуздя, або божевільям, або всім цим разом? Якщо вони знайшли істину, то нехай би одностайно мислили або суголосно стверджували: тоді б і я охоче погодився з ними. Але якщо вони розривають душу, надаючи їй один – однієї природи, а інший – іншої сутності та замінюючи одну матерію на іншу, зізнаюся, що я дуже здивований таким мішаним станом речей. То нині я безсмертний, і радію; то став я смертним, і плачу; то розкладають мене на атоми, то я стаю водою, стаю повітрям, стаю вогнем. Трохи згодом я вже не повітря і не вогонь: мене роблять звіром або перетворюють на рибу – за братів я маю дельфінів. Коли я дивлюся на своє тіло, то жахаюся його і не знаю, як його називати: людиною чи собакою, чи вовком, чи биком, чи птахом, чи змієм, чи драконом, чи химерою. Бо філософами перетворено мене на різних тварин: на земних, водяних, літаючих, багатovidних, диких, домашніх, німих або таких, що видають звуки, безсловесних або розумних. Я плаваю, літаю, ширяю в повітрі, плазую, бігаю, сиджу. Але ось, нарешті, (з'являється) Емпедокл, який робить із мене куц¹.

3.

5. Отже, якщо філософи не можуть дійти згоди щодо людської душі, то навряд чи зможуть вони сповістити істину про богів або про світ. Але вдаються вони до такої відваги, щоб не сказати безумства: будучи неспроможними пізнати власну душу, досліджують (сутність) самих богів, і, не пізнавши власного тіла, даремно прагнуть пізнати природу всесвіту.

6. Насправді і щодо начал природи вони надзвичайно суперечать одне одному. Коли зустрічає мене Анаксагор, то навчає такому: начало для всього – ум, він – причина і господь усього; він безлад приводить до ладу і рух дає нерухомому, змішане розділяє і позбавлене порядку впорядковує. Таке промовляючи, Анаксагор стає моїм другом, і я переймаюсь його вченням. Але повстають проти нього Мелліс і Парменід, які у своїх поетичних працях сповіщають, що суще є єдиним, вічним, безмежним і нерухомим та всюди дорівнює собі. Отже, знову, не знаю чому, погоджуюся з цим вченням, і Парменід виганяє з моєї думки Анаксагора.

7. Коли ж я гадаю, що отримав надійне² вчення, вигукую, перебиваючи, Анаксимен: "Я тебе запевняю: все є повітрям; якщо його згустити і стиснути, то утворюється вода і земля³, а якщо розрідити і розширити – ефір та вогонь; після повернення до свого природного стану воно стає легким повітрям, а якщо його згустити, то змінюється". І знову я цим переймаюсь та люблю вже Анаксимена.

4.

8. Але тут відразу повстає суворий Емпедокл та гучно з Етні взиває: "Начала всього – ненависть і любов; остання єднає, а перша розділяє, і від їхньої боротьби походить усе". На мою думку, вони подібні між собою і неподібні, мають межу і безмежні, вічні і реалізовані в часі⁴. Гаразд, Емпедокле, піду за тобою аж до вогняного кратера.

9. Але на протилежному боці стоїть Протагор і стримує мене, кажучи: "Мірою і визначенням (усіх) речей є людина; і те, що підпорядковується почуттям, те є реальністю, а що не підпорядковується їм, того немає в образах сутності". Приваблений такою мовою Протагора, я радію з того, що він все або більшість присуджує людині.

10. З іншого ж боку, Фалес пропонує мені істину, визначаючи воду початком усього: все постає з вологості, і все перетворюється на вологу, і земля плаває на воді. Чому б не повірити мені Фалесу, найдавнішому з іонійських (філософів)? Але його співвітчизник Анаксимандр говорить, що древнішим за вологу началом є вічний рух, і через нього одне народжується, а інше – гине. Через це нехай правда буде за Анаксимандром⁵.

5.

11. З іншого боку, чи не уславлений Архелай, який проголошує началом усього теплоту і холод? Але знову з ним не погоджується красномовний Платон, називаючи началами Бога, матерію та ідею. І тепер я переконаний. Та й як наважитись мені не довіряти філософу, який створив колісницю для Зевса⁶? Але позаду нього стоїть його учень Арістотель і заздрить вчителю за створення колісниці. Цей вказує на інші начала: одне – діяльне, а інше – пасивне; началом діяльним і незмінним⁷ є ефір, а начало пасивне має чотири властивості: сухість, вологість, теплоту і холод. Через взаємовплив цих властивостей все виникає і руйнується.

12. Ми вже стомилися, переймаючись то тими, то іншими вченнями. Зупинюся я на думці Арістотеля, і вже жодна наука мені не докучатиме!

6.

13. Але що мені робити? Мою душу бентежать старці, древніші за цих (філософів): Ферекид, який стверджує, що началами є Зевс-ефір, Хфонія-земля і Хронос-час; що ефір – начало діяльне, земля – пасивне, і час, в якому все відбувається. Але й ці старці заздрять один одному. Вважаючи все це нісенітницею, Левкип стверджує, що начала всіх речей є незліченними, вічно рухомими і надзвичайно малими. Найтонші з них, здійнявшись угору, стають вогнем і повітрям, а тверді, спустившись донизу, перетворюються на воду і землю. Та аж доки мені таке викладатимуть, а я не навчатимуся нічому істинному? Хіба що звільнить мене від омани Демокрит, який виявляє началами (речей) суще і несуще; (кажучи), що суще – повнота, а несуще – порожнеча, і що повнота все творить у порожнечі певним чином або способом⁸. Можливо, я б погодився з добрим Демокритом і

¹ Цей абзац є прекрасним зразком античної сатири.

² Букв.: "маю незмінне вчення".

³ У деяких текстах лексема "земля" відсутня. Однак йдеться про чотири стихії, а тому її наявність логічно обґрунтована.

⁴ Букв.: "такі, що відбулися, сталися". Маємо на увазі практичну реалізацію цих начал у часі.

⁵ Букв.: "нехай Анаксимандр буде правий".

⁶ Можливо, тут натяк на вчення Платона, де він порівнює людську душу з колісницею, у якій запряжені білий і чорний коні (шляхетний і низинний початок у людині), керовані візничим (розумом). Коли візничому вдасться вгамувати низинний початок, душа може піднятися і разом із богами споглядати справжнє буття. Платон нараховує крім душ богів дев'ять розрядів людських душ: мудреця, царя, практичного діяча, лікаря тіл, віщуна, поета й художника, ремісника, софіста, тирана, а також душі тварин ("Федр").

⁷ Тобто непідвладним жодним зовнішнім впливам.

⁸ З огляду на особливості філософського вчення Демокріта, тут можливий і такий варіант перекладу: "все творить...через обернення або комбінацію". Демокрит розвинув учення про атоми свого вчителя філософа Левкіппа, що є головним досягненням демокрітової філософії. Демокрит доходив до ідеї неподільності атомів, які можуть бути різної конфігурації: гачкоподібні, кітлоподібні, кулаті,

разом із ним засміявся¹, якби мене не переконував в іншому Геракліт, який із плачем промовляв, що начало всього – вогонь, який має два стани: розрідження і згущення; один – діяльний, а другий – пасивний, один з'єднує, а інший розділяє. Але досить вже з мене: я сп'янів від такої кількості начал!

14. Але ось ще Епікур запрошує мене жодним чином не зневажати його прекрасного вчення про атоми і порожнечу, бо все виникає і знищується через розмаїте та багатообразне їх поєднання.

7.

Не суперечу тобі, найкращий із мужів, Епікуре. Але, підводячи голову з колодязя, над твоєю наукою сміється Клеанф² і витягає з нього істинні начала всього – Бога і матерію. Він стверджує, що земля перетворюється на воду, а вода – на повітря; що повітря підноситься вгору, а вогонь поширюється навколо землі; що по всьому світові простягається душа, частина якої одушевляє і нас.

15. Незважаючи на наявність такої кількості (філософів та їхніх учень), інший їх натовп прибуває до мене з Лівії: Карнеад і Клітомах зі своїми учнями, які, зневажаючи всі інші вчення, самі впевнено заявляють, що все є незбагненним і біля істини завжди перебуває оманлива уява. Отже, що ж мені робити³ після таких тривалих страждань? Як звільнити мій розум⁴ від стількох учень? Якщо нічого не можна збагнути, то істина віддалилася від людей, а оспівана філософія швидше ганяється за тінню, ніж володіє пізнанням сущого⁵.

8.

16. Ось й інші філософи стародавнього роду – Піфагор та його земляки, поважні і мовчазливі, передають мені, мов щось таємниче, інші вчення, (а серед них) це величне і потаємне: "Сам сказав"⁶. Началом усього є монада⁷; з її варіативних форм та з чисел походять стихії; число ж, форма і міра кожної з них, як повідомляється, такі: вогонь складається з двадцяти чотирьох прямокутних трикутників, будучи оточений чотирма рівносторонніми, кожен з яких складається з шести прямокутних трикутників, які уподібнюють його до піраміди; повітря складається із сорока восьми трикутників і розміщене в оточенні восьми рівносторонніх; його порівнюють з октаедром⁸ – восьмигранною фігурою, що розміщена в оточенні восьми рівносторонніх трикутників, кожен з яких розділяється на шість прямокутних – таким чином,

всього сорок вісім трикутників; вода складається зі ста двадцяти трикутників, вона оточена двадцятьма рівними і рівносторонніми трикутниками й уподібнюється до двадцятигранника, що складається зі ста двадцяти рівних і рівносторонніх трикутників⁹; ефір складається з дванадцяти рівносторонніх п'ятикутників й уподібнюється до дванадцятигранника; земля складається із сорока восьми трикутників та перебуває в оточенні шести рівносторонніх чотирикутників, маючи вигляд куба: бо куб розміщений в оточенні шести чотирикутників, кожен з яких поділяється на вісім трикутників, так що всіх трикутників разом сорок вісім.

9.

17. Так вимірює світ Піфагор! Надихнувшись ізнову, забуваю про дім, вітчизну, дружину, дітей – ніщо мене більш не обходить, підношусь до самого ефіру і, взявши у Піфагора лікоть, починаю вимірювати вогонь. Бо Зевсового вимірювання вже недостатньо¹⁰. І якщо не піднісється на небо така важлива істота, величне тіло і велична душа, як я сам, і не зміряю ефір, то пропаде володарювання Зевса! Коли ж я зміряю ефір, і Зевс дізнається від мене про те, скільки кутів має вогонь, я знову сходжу з неба та їм оливи, смокви, городні овочі, потім якомога швидше приступаю до води та починаю вимірювати вологе єство ліктем, пальцем і напівпальцем, а також докладно вимірюю її глибину, щоб і Посейдону повідомити, над яким морем він володарює. Я обходжу всю землю за один день, досліджуючи її число, міру та форми, бо цілком упевнений, що я, будучи таким великим і шановним, не залишу без своєї уваги жодну п'ядь всесвіту. Дізнався ж я і про кількість зірок, риб, звірів та, поклавши всесвіт на ваги, легко можу дізнатися про його вагу. Пильно про все це аж до нині дбала душа моя, щоб усім володіти¹¹.

10.

18. Але (тут), нахилившись до мене, промовляє Епікур: "Ти, друже мій, змів лише один світ, а існують світи численні та безмежні". І знову я вимушений обчислювати інші небеса, інші ефіри та велику кількість всього такого. Подбавши про продовольство на наступних декілька днів, я без зволікання вирушаю в Епікурові світи:

вигнуті тощо. За Демокритом фізичні атоми неподільні, але подумки в них можна виділити певні частини – точки, які не мають ваги і які не можна від атома відторнути. Атоми рухаються у великій пустоті, вдаряються один об одного та тримаються разом, утворюючи різні тіла. Різні тіла – це різні комбінації атомів. Різноманітність тіл спричинена різноманітністю складених атомів.

¹ Багато хто з громадян вважав Демокріта дивакуватим і незрозумілим, тому що той часто йшов з міста – ховався подалі від метушні і поринав у роздуми. Демокріт часто вибухав сміхом з приводу того, що йому людські тіла видавалися доволі смішними на фоні великого світового порядку. Співгромадяни визнали Демокріта божевільним і, навіть, запросили відомого лікаря Гіпократа для медичного огляду. Гіпократ та Демокріт дійсно зустрічалися, після чого перший запевнив всіх, що Демокріт – один із наймудріших людей, з якими йому доводилось спілкуватись. Його прозвали "філософ, що сміється".

² Щоб прогодувати себе, молодий філософ Клеанф працював щоночі водовозом у садівника, за що й отримав прізвисько "збирача води з колодязя" – *Ορεάντλης*. Маємо тут дотепний жарт.

³ Або: "що ж зі мною станеться...".

⁴ Букв.: "повикидати з мого розуму".

⁵ Тобто всіх сутнісних речей.

⁶ Це є знамените посилання учнів Піфагора на свого вчителя, як на найавторитетнішу персону. Звісно, обговорення питання після такого посилання припинялося. З цього небезпідставно і кепкує Ермії.

⁷ Проста і неділима сутність, одиниця.

⁸ *Октаедр* (грец. *οκτάεδρον*, від грец. *οκτώ*, "вісім" і грец. *ἔδρα* – "основа") – восьмигранник.

⁹ На жаль, маємо тут пошкодження оригінального тексту. Тому і переклад відображає один із можливих варіантів. Як абсолютно правильно зазначає один із перекладачів (J.A. Giles) щодо цього місця: "Here is some omission or corruption in the Greek. Worth, the Oxford editor of Hermias, has tried to reconstruct the whole passage: but it is an unfruitful labour to follow him; the general idea of the doctrine is as obvious as it is absurd".

¹⁰ Всесвіт, за Піфагором, – кулеподібний і складається з десяти небесних сфер. У центрі Всесвіту розташований невидимий із землі "вогонь", який піфагорійці називають "вартовим Зевса". Навколо нього обертаються всі сфери, у тому числі й Земля. Кожна сфера є визначеним числом і дає притаманний лише їй звук, у результаті космос у цілому являє собою гармонійний світовий хор.

¹¹ Тут Ермії кепкує над нумерологією Піфагора, тобто ідеєю, що світ складається із чисел.

легко перелітаю межі Тетіса¹ й Океана та, прибувши до нового світу, ніби до нового міста, я за декілька днів вимірюю все. Звідси я знову переходжу до третього світу, потім – до четвертого, до п'ятого, до десятого, сотого, тисячного, й аж до поки? Все це для мене є вже темрявою незнання, чорною оманою, безмежною брехнею, нескінченною уявою і незбагненим безумством. Крім цього, мені необхідно перелічити самі атоми, з яких утворилося стільки світів, щоб нічого не залишити недослідженим, особливо ж з таких необхідних і корисних речей, які ущасливають дім і державу?

19. Все це я докладно розповів, бажаючи вказати на існуючі в їхніх вченнях протиріччя, і що дослідження речей у них буде безмежним і триватиме нескінченно, а результат (їхніх пошуків) – марним і невиразним, не підтвердженням ні явним ділом, ні вірним словом.

Джерела фінансування. Фінансування забезпечено Київським національним університетом імені Тараса Шевченка.

Список використаної літератури

Hermias. (1965). Ермеіου Φιλοσόφου Διασυρμός τῶν ἑξω φιλοσόφων. In H. Diels (Ed.), *Doxographi Graeci* (pp. 651–656). Reimer. (Originally published 1879; Reprinted De Gruyter, 1965).

Hermias. (1993). *Satire des philosophes païens* (R. P. C. Hanson & D. Jussot, Eds. et trad.). Les Éditions du Cerf. (Sources chrétiennes, No. 388).

References

Hermias. (1879). Ермеіου Φιλοσόφου Διασυρμός τῶν ἑξω φιλοσόφων. In H. Diels (Ed.), *Doxographi Graeci* (pp. 651–656). Reimer. (Originally published 1879; Reprinted De Gruyter, 1965).

Hermias. (1993). *Satire des philosophes païens* (R. P. C. Hanson & D. Jussot, Eds. et trad.). Les Éditions du Cerf. (Sources chrétiennes, No. 388).

Отримано редакцією журналу / Received: 02.01.26

Схвалено до друку / Accepted: 27.02.26

Опубліковано / Published: 21.04.26

Oleh KOZHUSHNYI, PhD (Philol.), PhD, Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0002-5104-3161

e-mail: olorch@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSLATION OF THE WORK OF HERMIAS THE PHILOSOPHER "RIDICULE THE PAGAN PHILOSOPHERS"

The purpose of the publication is to introduce into the scientific space of Ukraine a translation of the ancient Greek apology of one of the early Christian writers Hermias the Philosopher – "Ridicule of the Pagan Philosophers". The critical and satirical style of this author and his manner of conducting polemics reveal a deep expert in ancient philosophy: he skillfully reveals the contradictions present in it and proves the general inability of pagan wisdom to adequately understand the world. In contrast, the Christian doctrine is almost not mentioned in the work. Thus, Hermias's work is a sharp polemical pamphlet, familiarization with which will be interesting not only for theologians, but also for philosophers, literary critics, linguists and other specialists – researchers of the early Christian literary heritage.

Keywords: early Christian literature, apology, ancient Greek language, Hermias the Philosopher.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.

¹ Tétis (лат. *Tethys*, дав.-гр. Τηθύς; від імені грецької богині моря Тетіди) – давній океан (хоча часто вживають назву море Тетіс), Середземний океан, система давніх морських басейнів.